

ср, сб.

РАССМОТРЕНО:

на заседании МО
протокол № 4 от 30.08.2016 г. (Амосова О.В.)

СОГЛАСОВАНО:

заместитель директора
по УВР (Григорьева Т.Н.)
« 31 » августа 2016г.

УТВЕРЖДЕНО:

директор школы
 (Мельникова Т.С.)

Приказ № 01/01/16 от 1.09.2016 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ПО РОДНОЙ (ЯКУТСКОЙ) ЛИТЕРАТУРЕ
НА 2016 – 2017 учебный год

Предмет: РОДНАЯ (ЯКУТСКАЯ) ЛИТЕРАТУРА

Класс: 10

Учитель: Григорьева Т.Н.

Количество часов в неделю: 2 часа

Количество часов по программе: 69 ч.

Составлено в соответствии с программным требованием: "Норуг аһаанымыта уонна литература", 5-11 кылаас Дьоккуускай, 1996с. учебник: 10 кылаас Поппартова Е.М., Яковлев В.С. – Далай, Саха литературата 10-с кылаас Дьоккуускай Биэтик, 2010с.

	1 полугодия	2 полугодия
Всего часов по программе	31	37
Дано уроков фактически		
Не выполнено (указать причину)	21.00 } это фото (длина урока) 24.00 } интерактивной (тренинг) 01.10 - аудио, видеоматериалы 05.10 - карточки.	

Быһаары сурук

Үлэлиир программа “Норуот айымньыта уонна литература», 5-11 кылаас ,Дьокуускай,1996с. Саха республикатын Үөрэбин министерствота бигэргэпит программатыгар олобуран оноһулунна.

Төрөөбүт литератураны үөрэтиигэ туһаныллар учебник: 10 кылаас.Поликарпова Е.М., Яковлев В.С. – Далан ,Саха литературата: 10-с кылаас. Дьокуускай: Бичик, 2010с.

Оскуола сыллаабы былааныгар олобуран сылга 69 чаас буолуохтаабын 1 чаас (08.03 өрөбүл күннэ түбэхэр буолан) 68 чааска олобуран былаан оноһулунна.

Кылааска биир үөрэнээччигэ үөрэх программатын иһинэн сайдыытын таһымын учуоттаан тус туһаайыылаах соруудахтарынан үлэ тэрийэбин.

3-с сүһүөххэ үөрэтии ис хоһооно.

Уус- уран айымньыны ааҕарын таһынан,саха литературата үөскээбит уонна сайдан кэлбит суолун билиһиннэрэр соругу туруорабыт.Ол иһин уус-уран айымньы историзм принцибин тутуһан,литература сайдыытын (литературнай процесс) сүрүн түһүмэхтэринэн сааһыланна.Суруйааччы олобу көрүүтэ ,философията,эстетикэтэ,айар маастарыстыбата,ураты стилэ анаан-минээн үөрэтиллэр.

Ханнык баҕарар киһи үрдүк уус-уран таһымнаах айымньыны ааҕыттан дуоһуйар,туох эмэ санааба тийэр.Оттон үөрэнээччисыйа сайдан иһэр оҕотук өйүгэр-санаатыгар,изийитигэр уус-уран айымньыттан сөптөөх хоруйу булан,дьону-сэргэни,олобу сылыктыы,быһаара,сыаналыы үөрэнэр.

10-11 кылааска саха литературатын үөрэтии түмүк ситиһиитэ.

1.Үөрэнээччи билиитэ уонна сатабыла.

✓ айымньыны билэр,өйдүүр туһугар кудуччу, сүүрдэн,сыныйан,талан ааҕар;

Булгуччу ааҕан билиэхтээх:

- ❖ Сахалыы суруллубут аан маннайгы айымньыны;
- ❖ Маннайгы суруйааччылар А.Е.Кулаковскай, А.И.Софронов, В.В.Никифоров, Н.Д.Неустроев биирдии бөдөн айымньыларын А.Е.Кулаковскай, А.И.Софронов олохторун кэпсээнин кытта дьүөрэлээн философскай хоһоонноруттан;
- ❖ П.А.Ойуунускай олобун кэпсээнин кытта дьүөрэлээн хоһоонноруттан уонна” Кыһыл Ойууну”;Эллэй,Күннүк Уурастырап хоһоонноруттан; Күндэ биир кэпсээнин, Эрилик Эристиин, Амма Аччыгыһа биирдии сэхэнин, Суорун Омоллоон “ Күкүр Уус “ драматын;
- ❖ Ааттара тиллибит поэттар,суруйааччылар И.Арбита,.Алтан Сарын айымньыларыттан;
- ❖ Сэрии кэминээҕи литератураттан 3-4 автор 2-3-түү айымньытын;
- ❖ Билигини суруйааччылар Николай Якутскай Төлкө романын,Семен Данилов.Баал Хабырыыс, Иван Гоголев,Петр Тобуруокап,Сергей Васильев хоһоонноруттан уонна биирдии бөдөн айымньыны;
- ❖ Софрон Данилов, Далан, Николай Лугинов айымньыларыттын биирдии романы эбэтэр сэхэни;
- ❖ 3-4 эдэр автор 1-2-лии айымньытын.
- ❖ 10-ча хоһоону уонна2-3 кэпсээнинэн айымньыттан быһа тардыыны өйтөн ааҕар;

- ❖ классик суруйааччылар А.Е.Кулаковскай,А.И.Софронов,Н.Д.Неустроев.П.А.Ойуунускай олохторун,айар үлэлэрин толору,атын 3-4 суруйааччы олобун сүрүн түгэннэрин эбэтэр сорох айымньытын айыллыбыт историятын билэр;
- ❖ үөрэппит айымньытын туһунан сүрүн эбэтэр утарыта сыанабылы билсир,айымньыны өйдүүргэ ,ырытарга туһанар;
- ❖ саха уус-уран литературата сайдыбыт сүрүн түһүмэхтэрин билэр;түһүмэх сүрүн уратытын,бэлиэ айымньыларын,олох хаамытын,уларыйытын кытта ситимнээн өйдүүр;
- ❖ суруйааччы сатабылын,айар стилэ, тыла-өһө туох уратылаабын болбойор,өйдүүр;
- ❖ литература үөрэбин сүрүн өйдөбүллэрин,терминнэрин билэр,уус-уран айымньыны өйдүүргэ ырытарга туһанар;
- ❖ автор олобу анааран көрөр өйө-санаата айымньытыгар көстөрүн,ол арыллар сүрүн ньыматын өйдүүр;
- ❖ литература үөрэбэр уонна критикатыгар тахсар үлэ сүрүн көрүнүн (монография,ыстатыйа,анаары(обзор),сыанабыл,реферат уо,д,а),уратытын арааран билэр.айымньыны сыныйан билэр,өйдүүргэ туттар,туһанар.

2. Үөрэнээччи тылын сайдыыта:

- ❖ сахалыы ыраастык,ылбаҕайдык,санаатын сааһылаан сангарар;
- ❖ уус-уран айымньы көрүнүн,стилин тутуһан хоһоонноохтук,уус-ураннык ааҕар,кэпсиир (сибилии,талан,кылгатын, айан);
- ❖ бүтүн айымньыны эбэтэр быһа тардыыны литература теориятын өйдөбүллэрин туһанан ырытар,сыаналыыр;
- ❖ проблемнай тиэмэбэ биир эбэтэр хас да айымньыга олобуран толкуйдаан,тойонноон өйтөн суруйар;
- ❖ аахпыт айымньыга.көрбүт киинэбэ,спектакльга,.видео,телевизор киинэтигэр,ойуулуур-дьүһүннүүр искусство айымньытыгар о.д.а. бэйэтин санаатын,сыанабылын этэр,суруйар;
- ❖ литература,публицистика тиэмэтигэр ыстатыйа ,очерк, репортаж,реферат суруйар,иһитиннэри,дакылаат онорор;
- ❖ литература,публицистика айымньытыгар аннотация онорор,литературнай-критическэй үлэни конспектээр;
- ❖ бэйэ суруйар үлэтигэр былаан,тезис,конспект онорор;эпиграбы,цитатаны сатаан туһанар;
- ❖ литература олох уус-уран кэрэһитэ,туохута буоларын учуоттаан,литература матырыяалыфнан араас дьүүллэһиигэ,диспука,конференцияга кыттар,бэйэ санаатын олохтоохтук дакаастаан этэргэ эрчиллэр;
- ❖ норуот тылынан айымньытын стилинэн остуоруйаны,чабырбаҕы,ырыаны,тойугу,оһуокайы айарга,толорорго холонор;
- ❖ уус-уран литературата стилин тутуһан араас көрүннэ,жанрга айан холонор,суруйар;
- ❖ литература тиэмэтигэр радионан,телевизорунан биэри,биэчэр сценарийын суруйар.

Ытык өйдөбүллэри үөрэнээччигэ инэри түмүгэ.

- киһи сайдыылаах уонна ситиһиилээх буоларыгар төрөөбүт тылынан аабы суолтатын өйдүүр;
- уус-уран литератураны тылынан искусство ураты көрүнүн быһыытынан сыаналыыр;
- тулалыыр эйгэ туһунан билии-көрүүаабыы көмөтүнэн кэниирин-диригиирин өйдүүр;
- норуот айымньыта уонна уус-уран литературата саха төрүт олобун-дьаһабын,историятын.тылын-өһүн.култууратын көстүүтэ буоларын өйдүүр,сыаналыыр;
- Саха сириин,Россия уонна аан дойду норуоттарын чулуу айымньыларын ааҕар,атын норуот култууратын,литературатын ытыктыыр;
- үтүнү-мөкүнү,сырдыгы-харананы арааран,сиэри тутуһуу,амарах,аһыныгас,дьонно кыһамнылаах майгы үчүгэйгэ тиэрдэрин өйдүүр.

1 тм'үмэх. Саха литературата суол т'рдигэр (24 чаас)

Саха олоһо, духуобунай култуурата, тыла-^{3'3}, фольклора м³рэхтээхтэр бол[±]омтолорун киинигэр. Саха суругун историятыгар аан ма²найгы уус-уран айымньы.

Саха литературатын үскээбит кэмэ уонна т'рүттэрэ. Саха ма'найгы үрэхтээхтэрэ. Сурук-бичик, бэчээт үдүйдүттэ. Саха бастагы суруйааччылара. Саха литературатын т'рүттээбит суруйааччыларын долгуппут сүрүн проблемалар: үрэххэ, сырдыкка тарды'ыы; саха ки'итин идеала; т'рүттүт норуот дьыл'ата, кэскилэ; тэ' буолуу уонна баттал; к'үл олох уонна колония политика, баай-дьада'ы, дьол-сор, таптал, о.д.а. Т'рүттүт норуотка сайдыыны, үрэхтэи, сырдыгы тар'атарга дьулуур – кинилэр олохторун анала, айымньыларын сүрүн тына, ис номо'о.

Саха литературатын сайдытыгар норуот тылынан уус-уран айымньытын уонна аан дойду классическай литературатын суолтата, сабыдыала. Норуот философскай к'үттүт уонна уус-уран литературата. Уус-уран уобарас, литературнай тип, характер.

А.Я.Уваровскай (1800-1860) – сахалыы ма'найгы уус-уран айымньы ааптара.

«Ахтыылар». Айымньы суруллубут историята, жанра. Саха сириг XIX-с үйэтээтэи оло'ун дьүһүнээх ту'ута. Тыйыс айыл'аны, дьон уустук сы'яанын, бэйэ иэйиитин уус-ураннык си'илээ'ин. Истиил, тыл-с уратыта.

А.Е.Кулаковскай - к'үлүкүлээх к'үлүкүсү (1877-1926) – саха уус-уран литературатын т'рүттээччи, б'үлүкүк – поэт, сырдатааччы, чинчийээччи.

«Ойуун түмүлэ» - оччотоо'у кэм прогрессивнай үйэ-санаата түмүллүттэ. Аан дойду норуоттарын сы'яаннарын кү'нүгэр саха норуотун инники дьыл'атын, олох тупсар суолун ту'унан ааптар санаалара. Онуоха ойуун уобара'ын суолтата. Поэма сүрүн санаалара уонна били'и кэм.

«Эй, сүрэх м'ккү'рэ». Поэт бэйэтин кэмин ты'аан турар сүрүн боппуруостарын таарыйыыта. Уопастыба сайдытыгар сырдык-хара'а кү'с хапсы'ыыта. Айымньы жанрын уратыта, усулуобунай киэбэ. Норуот тылынан уус-уран айымньытыттан сили'э, ситимэ.

В.В.Никифоров - Күлүмүчүр (1866-1928) – саха үрэхтээтэ, б'үдү'үс общественай деятель.

«Манчаары». Ма'найгы сахалыы драма. Суруллубут историята. У'уктуу тиэмэтэ. Манчаары ба'а санаата, охсу'уута. Олох суута. Ааптар сүрүн уобара'ы арылар уратыта. Айымньыга Манчаары монологун суолтата. Айымньы романтическай тыына.

А.И.Софронов – Алампа (1886-1935) – саха уус-уран литературатын т'рүттээччилэртэн биридэстэрэ, талааннаах драматург, поэт, прозаик. Саха сиригэр бэчээт, култуура, театр сайдытыгар тү'үттэ.

«Олох оонньуура». Драма философскай-этичэскэй санаалара. Майгы-сигили, бэйэ дьыл'атыгар, тулалыыр эйгээтэ эппиэттээх буолуу проблематын кү'тү'үтү. Драма уус-уран сити'иитэ.

«Сор икки дьол икки». Норуот үйүм-санаатын, оло'ун-дьа'а'ын философията. Поэма ураты тыла-с'үс.

«Барда...», «Сүлүкүтүм кэпсээнэ»,

«Манчаары» (драма), «Ү'үскээбит кэпсээним».

Н.Д.Неустроев (1895-1929) – саха уус-уран литературатын т'рүттээччилэртэн биридэстэрэ. Прозаик, драматург. Бастагы комедиограф. Күлүмү маастара.

«Ку'а'ан тыын». Олох суолтатын, сыалын-соругун ту'унан санаа. «Муммут» ки'и уобара'а. Айымньы жанрын уратыта. Тыл-с'үс элэгэ, сүлү'үтү. «Иэдээннээх күлүмү» (трагикомедия).

«Бийда'а», «Сэмэнчик»

Литература: Башарин Г.П. Три якутских реалиста – просветителя. Якутск, 1944, 1994

Эрчимэн «Ойуун түмүлүн» проблематиката // Арай мин умайбат буолуум. Дь. 1973

Алексеев Е.Е. К'үлүкүлээх к'үлүкүсү / оло'ун уонна айар үлэтин ту'унан. Дьокуускай, 1966

Алексеев Е.Е. К'үлүкүлээх кү'мүскэлигэрыстатыйалар хомуурунньуктара. Дь. «Ситим», 1993

Билюкина А.А., А.И.Софронов – драматург // Софронов А.И. Драмалар. Дь., 1986

Боескоров Г.К. Творчество Н.Д.Неустроева. Якутск, 1967. История якутской литературы (сер. XIX-нач. XX века). Якутск, ЯНЦ СО РАН. 1993

Протоdjаконов В.Н. Саха суруйааччылар. Дьокуускай, 1995

II тм'мэх. Уус-уран литература олох тосту уларыйар км'нигэр (11 чаас)

Олох тосту уларыйыта. (фкт³³п революцията, сэбиэт былаа'ын олохтоо'ун) ки'и ³ймн-санаатын, оло±у к³рцтмн, сиэрин-майгытын уларыппыта.

Саха уус-уран литературатыгар революция героиката уонна романтиката. Оло±у, ³йм-санааны уларыта охсорго дьулу'уу кмрээндэ. Са²а олох геройун уобара'а. Гражданскай сэрии героиката уонна трагедията уус-уран айымньыга. Кэм символ уобара'а, усулуобуна'а.

Уус-уран литература смрн айар хайысхата, ньымата. 1920-с сыллардаа±ы араас литературнай м³ккм³р, смрээндэ. Сахалыы хо'оо²²о са²а киэби к³рд³³'мн – силлабической хо'оон.

П.А.Ойуунускай (1893-1939) - у'улуччу талааннаах суруйааччы, саха советскай литературатын т³рцттээччи; революционер, общественной деятель, учуонай.

«Кы'ыл ойуун». Ааптар, кэм уонна ки'и, мтм³-м³км сы'яанын к³рд³рм. Ки'и аймах му²ур ба±ата (к³²мл олох ³лб³т-смппэт анал) туоларыгар эрэл сана, онно эрэннэрии. Норуот уус-уран айар ньыматын поэма±а са²алыы ту'аныы. Реализм ханалытыылаах романтизмы кытта дьм³рэлэ'иитэ.. К³рцмлэнии, ыраллаа'ын. Ұйэлэр символ уобарастара.

Айымньы жанра, тутула. Илбистээх тыл-³с, афоризм.

«Кы'ыл Ойууну» сцена±а туруоруу историята.

«К³²мл ырыата», «Син биир буолбаат!?!». Революционнай охсу'уу романтиката. Норуот дьолун ту'угар ытык иэс ³р³ кмрэн этиллэрэ. Оло±у, ки'и лбыл±атын анаарар дири² толкуй. Айымньыга ритм бэлиэтин киллэрии, строка и'игэр дор±оон 'м³рэлэ'иитэ, т² кээмэйдээх см'м³х эбэтэр к³²мл строфа. Анафора.

«Дьэбэрэттэн тахсыы», «Александр Македонскай».

С.Р.Кулачиков – Эллэй (1904-1976) – саха норуодунай поэт. Оло±ун смрн кэрдиис кэмнэрэ. Публицист - хо'ооньут бы'ытынан уратыта.

«Саа уо'угар», «Партизан у²уо±ар», «Кытыя». Эллэй лириказын смрн бэлиэтэ. Героической лирика холобура. Иэйэр-куойар хо'оон ураты истиилэ. Тэ² кээмэйдээх хо'оону салгыы сайыннарар сонун рифма, уобарас. Эллэй литературнай к³рцмлэрин са²алыы сыаналаа'ын.

А.А.Иванов - Күндэ (1898-1934) – саха биир бастакы м³рэхтээ±э. Поэт, драматург, кэпсээнньит. Литература кириитигэ.

«Иэдээннээх ба±а». «Кыра» ки'и уобара'а. Психологической ойуулаа'ын (ис сигили туругун) уратыта. Трагизм к³стцтэ, итэ±элтэн т³рц³тэ.

«Харты'ыттар», «Доромоонноох»

Г.В.Баишев – Алтан Сарын (1886-1928) - поэзия±а, проза±а холоммут саха биир бастакы м³рэхтээ±э.

«Кы'ыл ³рт», «Эти²нээх ардах», «Сайы²²ы тмн». Ханалытан этии, ымпыктаан-чымпыктаан ойуулаа'ын, уус-уран дьм'мйм. Ураты тыл-³с (са²а тыллар, тыл суолтатын кэ²этии, уларытыы).

Литература: Семенов В.А. Творчество Ойунского. Новосибирск, Наука, 1980

Ойуунускай айар млэтигэр бэлиэтээ'иннэр /ыстатыйалар хомуурунньуктара Дь., 1993

Эрчимэн Элэй эркээйлэрэ /Советской кэмнээ±и литературнай критика историятыттан //Дьокуускай. Чолбон, 1991, 10№
Амма Аччыгыйа. А.А.Иванов Күндэ // Ки'и уонна айымныы. Дьокуускай, 1975
Протодьяконов В.Н. Алтан Сарын ту'унан. Дьокуускай. Кыым, 30.04.1991
Протодьяконов В.Н. Саха суруйааччылары. Дьокуускай, 1995

III тм'үмэх. *Саха литературатын уустара (22 чаас)*

Саха норуотугар үрэх-сайдыы киэ'ник тар±аныыта. Саха литературата сү'ү±эр туруута. Норуот таптаан аа±ар суруйааччылары, кинилэр уус-уран маастарыстыбалара. Литература жанр 3ттинэн байыыта. Олох тирээн турар проблемаларын (холбо'уктаа'ы²²а, олох уларыйытыгар, үрэххэ-сайдыыга дьон араас ара'атын сы'ыанын, а±а к'лү'нэ уонна ыччат сы'ыанын) уус-ураннык хо'уйарга дьулу'уу. Са'а герой.

Литературнай тип, типическай характер 3йд'бүлүн байытыы. Характер сайдытын, ки'и 3й³-санаата үнүтүн, ол т'рдүн т'рү'түн арийан к'рд'рүм. Социалистическай реализм айар ньымата оло±уруута, ол сити'иитэ, омсото.

Омук литературатын тылбаа'а.

Литература уонна театр. Литература уонна ойуулуур-дьү'үмнүр искусство.

С.С.Яковлев – Эрилик Эристиин (1892-1942) у'улуччу талааннаах суруйааччы, олонхо'ут. Саха Островскайа. «Кэриэс туолуута». Са'а үйэ кимэн киириитин, олоххо «са'а ки'и» иитиллэн тахсыытын уус-ураннык арийыы. Сэ'эн сюжета, тутула. Айар истиил уратыта (уус-уран си'илээ'ин, мэтириэт, уустук тэ'нэбил, харахха к'ст'р хартыына о'орон хо'уйуу, о.д.а)

«Маарыкчаан ыччаттара».

Д.К.Сивцев – Суорун Омоллоон (1906) – саха норуодунай суруйааччыта, Ұлэ Геройа, общественной деятель.

«Күкүр Уус». Холбо'уктаа'ын норуот экономической, политической оло±ор, 3йүгэр-санаатыгар, ис туругар дьайар кү'үн к'рд'рүм. Драма проблематын били'ни кэм'э 3йд'33'үн. Ааптар сүрүн уобарастарын социальной тииптэр уонна ураты дьыл±алаах дьон бы'ытынан арийыыта. Национальной характер уонна са'а кэм. Тылынан характеристика киэ'ник туттулуута. Драма үгүс 3рүттээх конфлига, уустук тутула.

«Айаал».

В.М.Новиков - Күнүк Уурастыырап (1907-1993) – саха норуодунай поэта, у'уктубут кыраай дьолун-соргутун тойуксута.

«Сырдык күммүт тыкпыт». «К'лүкэчээн», «Сааскы кү'х сарсыарда»; «Сурук», «Түмүл». Айыл±а нарын-намчы хартыыната. До±ордо'уу, сэмэй, ыраас таптал тиэмэтэ. Ки'и кэрэ иэиитин, исти' сы'ыанын хо'уйуу. Поэт поэзияны музыка±а чуга'атар сатабыла. Рифма эрчимэ. Дьү'рэ дор±оону таба туттуу. Олох үрүтүн тыл кү'үнэн биэри.

«Бырастыы эн Кавказ», «Кү'рэгэй», «Кү'х нуо±ай мутукча», «Уой, уолаттар олустар да±аны».

Н.Е.Мординов – Амма Аччыгыйа (1906-1994) – саха норуодунай суруйааччыта.

«Ата±астабыл». Ки'и личность бы'ытынан бэйэтин суолтатын 3йд'33'үнэ, үрдүктүк тутара. Олоххо ки'и миэстэтин, аналын ту'унан сана. Дьон 3йүгэр-санаатыгар тахсар уустук, дири' психологическай уларыйыны сатаан арийыы. Судургу сюжеттан дьо'уннаах уус-уран түмүктээ'и²²э кэли.

«Куйуур», «Мотуо».

Литература: Максимов Д.К. Пьесы Суорун Омоллооно на сцене. Якутск, 1972

Боескоров Г.К. Мастерство Н.Е.Мординова. Якутск, 1973

Эрчимэн. Дьол-соргу ырыалаах // А'а±ас санаалар. Дьокуускай, 1968

Спирidonов И.Г. Саха поэзиятын ытык кырдыаа'а // Күннүк Уурастырап. Хо'ооннор, поэмалар. Дьокуускай, 1987
Күннүк Уурастырап ту'унан ахтылар /Кириллин Д.В. хомуйан о'ордо. Дьокуускай, 1993

IV түмүк. *Саха суруйааччыларын олоо суох буруйдаа'ын (13 чаас)*

Саха суруйааччыларын хас да түгүллээн олоо суох буруйдаа'ын. Репрессияламмыт суруйааччылар: В.В.Никифоров, А.И.Софронов, П.А.Ойуунускай, И.Арбита, Даадар, Алтан Сарын, В.Леонтьев, о.д.а. Кинилэр ыар дьыл-алара, айар талан бохсуллуута, литературнай нэ'илиэстибэлэригэр сы'ан уларыытыта. Репрессия саха литературатыгар ыар охсуута, содула. Санааны а'аастык этэргэ дьулу'уу, уус-уран к'рд'мннэр.

И.Е.Слепцов – Арбита (1914-1942) – талааннаах поэт, тылбаасчыт.

«Му'урданы», «Сүбэлэр-соргулар», «Кы'ыл 3рт».

«Таптыбын о'урдаах ыйла'а», «Долгуннар» (поэма). Арбита лирикатын ураты тыына. Ки'и аатын 3р3 туту. Санаа хаарчаа. К32үл - дьи2 олоххо уонна ыра санааа. Иэйии эгэлгэ араа'ын тиэрдэр сатабыл. Поэтической уобарас, суруйар истиил уратыта. Сонун кизби (форманы), тылы, уобара'ы туттарга дьулу'уу.

К.О.Гаврилов – Тья оотого (1890-1939) – саха мындыр м'рэхтэээ, суруйааччы.

«Тыымпы», «Былыргы саха», «Оолоох ыалтан онноор уот иччитэ м'рэр». Былыргы саха олоон хартыыната.

Ф.Г.Винокуров – Даадар (1911-1949) - са'а биллэн испит поэт.

«Кэрэтиэн хоту сирим», «Мин ыллыам», «Ҕрүйэ». Баа санаа, дьыл-а 3йд'бүлэ. Дуу'а, сана иэйиитин исти'ник, намчытык этии. «Улуу сарыал иннинэ» (поэма).

Литература: Иван Арбита К3мүс кырмүлгэн. Му'урданы /Хо'ооннор. Дь. 1993

К.О.Гаврилов Айымньылар. Дь. 1994

Попов П.Н. Поэт Даадар. Дь. Хотугу Сулус, 1971, №2

Якутскай Н.Г. Ыар дьылларга (ахтылар). Дьокуускай. Хотугу сулус, 1989, №3

Хатылаа'ын (3 чаас)

Кылаастарынан о'олор үлэлэрин тэрийии араастара.

- Бөлөбүнэн,пааранан, тус туһаайыылаах дьарык.
- Бэйэ со'отобун эбэтэр коллективы кытта сэргэ үлэлээһинин тэрийии
- Бэриллибит схеманан айымньыны ырытыы,инсценировка,бырайыактааһын
- Экскурсиялар ,өйгө үөрэтии,өйтөн суруйуулар,рефераттар
- Тургутуктар.

Үөрэнээччи билиитин бэрэбиэркэлиир,хонтурооллуур үлэлэр көрүннэрэ.

- Күннээби хатылыыр соруудахтар, тиэмэни түмүктүүр семинар уруоктар, анал тиэмэбэ диспуттар.
- Чиэппэрдээби хатылыыр үлэлэр,тургутуктар,литературнай диктаннар.
- Бырайыактыыр үлэлэр,сыл анарынан ,сыл түмүгүнэн хонтурооллуур үлэлэр,тургутуктар

Методической литературалар ,эбии туһанылар матырыйааллар:

Писатели земли олонхо, Д.В.Кириллин, В.Н.Павлова, С.Д.Шевков,Бичик, 2000с.

Саха литературатын 9 кылааска үөрэтии, И.Н.Рожин, Я, 1985с.
 Аман өс, Н.И.Филиппова, М.Т.Гоголева, Бичик,1994с.
 Саха тылыгар уонно литературатыгар тирэх бэлиэлэри туһаныы, В.В.Скрябин Я,1993с..
 Хоһоонноохтук аабы, Е.М.Поликарпова, Я, 1992с..
 Саха оскуолатыгар уус-уран литератураны үөрэтии туһунан санаалар, Н.И.Бугаев, Бичик, 1998с.
 Саха литературата үйэлэр кирбиилэригэр, В.Б.Окорокова, Бичик, 2000с.
 Литература теорията, В.Б.Окорокова, Бичик, 2000.
 Литература кэрэһиттэрэ 10-11,Бичик,2006.
 Саха литературатын уонна культуратын билиэн-көрүүн баҕалаахтарга, Дь.2000с.
 Саха литературатыгар тургутуктар В.Б.Окорокова, С.Г.Олесова, Дь.2010с.

Ханыаттар.

- 1.Саха сирэ. .
- 2.Кэскил.
- 3.Кыым.

Сурунааллар:

1. Чолбон
2. Күрүлгэн.
3. Хатан.

САХА ЛИТЕРАТУРАТЫГАР КАЛЕНДАРНАЙ – ТЕМАТИЧЕСКАЙ БЫЛААН 10 кылаас

№	Салаа	Уруок тиэмэтэ	Уруок ахсаана	Гирэтии	Сайыннары	Былаан-т күнэ	Бэриллибит күнэ
1	Саха литературата суол төрдүгэр	Аф.Як.Уваровскай „Ахтыылар“ О±о саага.	1	Сахалыы бастакы суру-гунан млэни суруйбут ки-ги үтүгүн ахтыы. А.Уваровскай о±о саа-гын ахтыыта.		03.09	
2		Сахалар тустарынан.	1 1	19-с дүйө сахаларын си-гилии суруйуу. .	Ахтыыны аа±ан ыры-тыы, тэҥнээн кэрүм.	07.09	
3		А.Е.Кулаковскай – „Ойуун түмүлэ“ поэма автора.	1	Поэт,бүлүмүк дүйөлөр ту-хары илбит-сиппэт сүдү айымньытын суолтатын дириэтэн биллэри.	Сүрүн дүрүнэр дүрүдүх.	10.09	
4		Ойуун 1-2 кэрүм-лэниитэ.	1	Ойуун ийдүмүкүн, кэрүм-лэниитин түрүтүмүн бил.		14.09	
5		Ойуун атын омукутары кэрүмүлэ-бниитэ.	1	Атын омукутар майгыла-рын таба кэрүмүтэ, инни-кени этиитэ.	Тэҥнээгин, ырытыы, түмүктээгин.	17.09	

6		Аан дойду уонна Саха сирэ.	1	1910с. аан дойду уонна Саха сириҥ балагыан-һыатыҥ этии, билгэлээ-гин кэҥэ.		21,09	
7		„Ойуун тэҥилгэр“ сур. мэт.	1	3 тематтан талан суруй. Бэйэ санаата, сыанабы-ла этиллэр.	Тэҥнээгин, ырытыы, тэҥилгээгин.	24,09	
8		А.Е.Кулаковскай „Й, сирэх миккэирэ“.	1	Й уонна Сирэх киги олоххо аналын хайдах кэриллэр ырытыы.	Тэҥнээгин, саагылаан ситимнээгин.	28,09	
9		Диспут уруок „Й, сирэх миккэирэ“ айымһынан.	1	Диспутка кыттыы культуратыҥ багылаагыҥ.	Санааны саагылаан саҥарыы.	01,10	
10		В.В.Никифоров - Кэҥилмэҥэр олоһо, общ. мэтэ.	1	В.В. Никифоров Олоһун кылгас кэпсээнин билсии. Олоххо дьиэ дьулуур, сыал-сорук диэни ийдэргэ.	Бэйэни сыаналаныы.	05,10	
11		Манчаары тэҥил буолуута.	1	«Манчаары» драма дириэ этэр ис хогоонун ырытан ийдэргэ. Киги уонна норуот диэни ийдэргэ кэҥилмэҥэр толкуйдаагыҥ.	Саагылаан ситимнээгин, анаарыы.	08,10	
12		Манчаары Бэрт Маарыяһа сыл-дыыта.	1	«Манчаары» драма дириэ этэр ис хогоонун ырытан ийдэргэ. Киги уонна норуот диэни ийдэргэ кэҥилмэҥэр толкуйдаагыҥ.	Саагылаан ситимнээгин, анаарыы.	12,10	
13		Манчаары-саха национальнай геройа	1	«Манчаары» драма дириэ этэр ис хогоонун ырытан ийдэргэ. Киги уонна норуот диэни ийдэргэ кэҥилмэҥэр толкуйдаагыҥ.	Саагылаан ситимнээгин, анаарыы.	15,10	
14		Өйтөн суруйуу.	1	«Манчаары» драма дириэ этэр ис хогоонун ырытан ийдэргэ. Киги уонна норуот диэни ийдэргэ кэҥилмэҥэр толкуйдаагыҥ.	Саагылаан ситимнээгин, анаарыы.	19,10	

15		А.И. Софронов – саха уус – уран литературатын төрүттээчилэртэн биирдэстэрэ, талааннаах драматург, прозаик поэт. «Баҕар»	1	А.И. Софронов – саха уус – уран литературатын төрүттээчилэртэн биирдэстэрэ, талааннаах драматург, прозаик поэт. Саха сиригэр бэчээт культурата, театр сайдыытыгар үтүөтүн ийдитин, хогоон этэр ис санаатын тизэрдии.	Тобулук ийди сайыннарар ийдиэх.	22,10	
16		«Олох оонньуура» Уйбаан дьол туһунан өйдөбүлэ	1	«Олох оонньуура» Уйбаан дьол туһунан өйдөбүлүн тугунан санаатын дириэстэн сыаналаагын.	Ырытыы, тымкэтээгин.	26,10	
17		«Тыала суохха мас хамнаабат дириллэрэ, тыала да суохха хамсыыра кэллэбинэ хамсыыр эбит»	1	«Тыала суохха мас хамнаабат дириллэрэ, тыала да суохха хамсыыра кэллэбинэ хамсыыр эбит» - Дьэкиим этиитин ис хогоонун дириэстэн ийдиигин.	Саагылаан ситимнээгин, ырытыы.	29,10	
18		Болтоһо ырыатын ис дьиэ	1	Болтоһо ырыатын ис дьиин ырытан ийдиигин.	Ырытыы уонна тымкэтээгин.	9,11	
19		«Баай - дьол» дуо?	1	«Баай - дьол» дуо? Санаа атастагыта тымкэ ийдилгэ тийии.	Бэйэ санаатын саагылаан этии.	12,11	
20		Н.Д. Неустроев – саха уус – уран литературатын төрүттээчилэртэн биирдэстэрэ. Күлүү маастара. «Куһаҕан тыын» комедия.	1		Тэһнээгин, ырытыы, тымкэтээгин.	16,11	
21		«Куһаҕан тыын» диэнинэн Бырдаахап тугу өйдүүрүй?	1			19,11	
22		«Куһаҕан тыын» Куонааннаах Марыына баайга, дуолга, дьолго тиксиэхтэрэ дуо?	1		Ырытыы, сыаналаагын, тымкэтээгин.	23,11	
23		Түмүктүүр уруок А.И. Софронов «Олох оонньуура»	1		Ырытыы. Сыаналаагын.	26,11	

		Н.Д. Неустроев «Куһаҕан тыын» Айымньыларын тэнгээн көрөн диринэтэн ырытыы.					
24		. Теманы түмэр уруок «Саха литературатын төрүттээчилэр айымньыларыгар», муммут дьону көрдөрүү.	1		Ырытыы, сыаналаагын, тымцктээгин.	30,11	
25	<u>Уус – уран литература олох тосту уларыяр күөнүгэр</u>	П.А.Ойуунускай революционнай хогоонноро.	1	Саха бастакы революционер сур-н хог-ро. Таба интонац. аа±ыы.	Ырытыы, тымцктээгин, саагылаан ситимнээгин	3,12	
26		П.А.Ойуунускай „Кыгыл Ойуун“ Ойуун буолуу түрүөтэ.	1	Отчут- масчыт киги Ойуун буолуутун түрүөтүн быгаартарыы, ырытыы.	Проблеманы туруорар уонна быгаарар түрдүөх	7,12	
27		Оруос баайы кыа-йыы.	1	Автор айымньытыгар миф-й уобарастары таба туганыыта.		10,12	
28		Ойуунтан аккаастаныы.	1	олоҕо – тойук этэр санаатын таайтарыы.	Ырытыы, тымцктээгин, саагылаан ситимнээгин	14,12	
29		С.Р.Кулачиков-Эллэй „Кытыа“	1	Саха народнай поэта Эллэй лирикатын тематикатын түрдүн бэлиэтин тиэрдии.	Ырытыы, тэҥнээн күрүм.	17,12	
30		Эллэй „Саа уогу-гар“, „Партизан ууо±ар“	1	Сахалыы поэзия±а силлабической хогоон формата кириитэ.	Ырытыы, тэҥнээн күрүм.	21,12	
31		„Түмэн илбит буолуу“. Суругунаан түлэ.	1	Түмэн кигини, обществоны, государствоны салайар Күмүс буоларын суруйуу.		24,12	
32	2 полугодия	Күндэ – ыра санаа поэта.	1	Саҕа олоҕу тутуу оптимизма. Күндэ саҕа олоҕу туойар хогоонноро.	Саагылаан толкуйдуур дьо±уру сайыннарыы.	11,01	
33		Иэдээннээх ба±а.	1	Кэпсээн ис номоҕун быһаарыы.	Ырытыы, билэргэ оло±уран чинчийи, тымцктээгин.	14,01	
34		Г.В.Баишев – Алтан Сарын Этиҥнээх ардах.	1	Алтан Сарын – Г.В. Баишев – поэзия±а, проза±а холуммут саха биир бастакы үөрэхтээ±э.	Саҕаны киллэрии. Ырытыы.	18,01	

35		Алтан Сарын „Кыгыл ірт“ Хатылаагын.	1	Ханалытан этии, ымпыктаан – чымпыктаан ойуулааһын ньымата. Саҕа тыл – тугунан билиини дириҕэтии.	Ырытыгы, тымҕыт сылыктаагын.	21,01	
36	Саха литературатын уустара	Эрилик Эристиин – С.С. Яковлев – уһулуччу талааннаах суруйааччы, олоҕоһут. «Кэриэс туолуута»сэһэн. Уулаах Уйбаан уобараһа	1	Саҕа киһи иитиллэн тахсыытын уус – ураннык арыйыы кистэлэҕин, ньыматын чинчийэн ҕирэтии.		25,01	
37		Саҕа киһи иитиллэн тахсыытын уус – ураннык арыйыы. «Кэриэс туолуута»сэһэннэ.	1		Проблеманы туруорар уонна быгаарар ҕирдйэх.	28,01	
38		Олоҕоһут Уулаах Уйбаан өлүүттэн тыыннаах ордуута	1	Саҕа киһи иитиллэн тахсыытын уус – ураннык арыйыы кистэлэҕин, ньыматын чинчийэн ҕирэтии.	Билиини-кирдмдҕ истэн,аа±ан кэбэ±эстик ылар дьо±уру сайыннарыы.	01,02	
39		Кыра Хабырыыс кэриэһэ	1		Билиини-кирдмдҕ истэн,аа±ан кэбэ±эстик ылар дьо±уру сайыннарыы.	04,02	
40		Түмүктүүр уруок Суруйааччы олоҕо уонна «Кэриэс туолуута» сэһэн	1	Саҕа киһи иитиллэн тахсыытын уус – ураннык арыйыы кистэлэҕин, ньыматын чинчийэн ҕирэтии.	Айымны уонна олох.	08,02	
41		Д.К.Сивцев – Суорун Омоллоон уонна саха театра.	1	Суруйааччы уонна театр.	Билиини-кирдмдҕ истэн,аа±ан кэбэ±эстик ылар дьо±уру сайыннарыы.	11,02	
42		„Кикдир Уус“ драма Баппыска±а баттаагын.	1	Холбоһуктааһын норуот экономической, политической олоҕор, өйүгэр – санаатыгар ис туругар дьайар күүһүн көрдөрүү уратытын билигиннэри	Драма суруллубут кэмин уратытын чинчийэн билии	15,02	
43		Ғҕин.	1	Драма проблематын билии кэмҕэ өйдөөһүн.		18,02	

44		Күкүр Уус кэмсиниитэ.	1	Автор сүрүн уобарастарын социальнай типтэр уонна ураты дьылбалаах дьон быһыытынан арыһыта.	Драма суруллубут кэмин уратытын чинчийэн билии.	22,02	
45		Дьон – сэргэ араас араналарын хабырыһыылара	1			25,02	
46		„Күкүр Уус“ драма а омсолоох уонна бигирэмнээх геройдар.	1	Түмүктүүр уруок Күкүр уус холбоһуктааһын сиртибэтэ дуу, сиркилэтэ дуу?		01,03	
47		Күндүк Уурасты-рап-эдэр саас ум-нуллубат тойуксута.	1	Күндүк Уурастырап пейзажнай лирикатын ураты ньымата.	Айылһаны хогуйуу эйиитигэр угуйуу.	04,03	
48		Кини кэрэ эйиитин, истиһ сыһанын хогуйуу.	1	Хоһооннорун хогуйар уратыта, ис хоһооно.	Айылһаны хогуйуу эйиитигэр угуйуу.	11,03	
49		А.А. “Атаһастабыл”	1	Амма Аччыгыһа киги сирин-майгытын итэһэтиилээхтик ойуулааһын маастара		15,03	
50		Атаһастабыллаах ааты санаты	1	Олоххо киги миэстэтэ, анала диэн ийдимди чопчулааһын.		18,03	
51		Колхозпутуттан ханна да барбаппыт.	1	Олоххо киги миэстэтэ, анала диэн ийдимди чопчулааһын.		22,03	
52		Логлойо обонньор	1		Түмүгү сылыктааһын	05,04	
53	Саха суруйааччыларын олоһо суох буруйдааһын	И. Арбыта – И.Е. Слепцов – талааннаах поэт, тылбаасчыт «Сүбэлэр – соргулар Моһуоктан - эрэйтэн» Ардах иннинэ.	1	И. Арбыта – И.Е. Слепцов хоһооннорун уратыта.	Түмүгү сылыктааһын.	08,04	
54		И. Арбыта ураты талааннаах поэт, тылбаасчыт ,, .	1	И. Арбыта ураты талааннаах поэт, тылбаасчыт буоларын ийдимди.	Ырыгыты, чинчийи.	12,04	
55		К.О.Гаврилов-Тыа	1	Урукку кэм ыалын	Сирин дүрэнэр дүрүйэх.	15,04	

		О±ото. “О±олоох ыалтан онноо±ор уот иччитэ м±рэр.”		оло±ун сигилээгини чинчийи.			
56		„Тыымпы“, „Былыргы саха“.	1	Натуралистическай сигилээгин диэн тугун быгаары.	Ырытыгы, чинчийи	19,04	
57		Даадар – Ф.Г. Винокуров – саҕа биллэн испит поэт хоһоонноро.	1	Поэт хоһооннорун этэр ис санаатын биллэри.	Ырытыгы, чинчийи Суруйааччыны билии, айымньыларын уратытын араары.	22,04	
58		В.С.Яковлев-Далан „Дьыл±ам миэнэ“	1	Далан саха народнай суруйааччытын репрессия тугунан айымньытынан оччотоо±у кэм тугунан били.	Проблеманы туруорар уонна быгаарар м±рдйэх.	26,04	
59		Ситэ аа±ыллыбатах роман	1	Далан олобун уустук кэмнэрин ахтыыта.	Чинчийэр, ырытар, т±м±кт±м±р.	29,04	
60		Ис турмэ	1			03,05	
61		Дьонум эрдэйдээх- тэр“, Тиритт тыл	1	Киьи уонна норуот дьылбата		06,05	
62		Китил игин.	1	Далан олобун уустук кэмнэрин ахтыыта.		10,05	
63		Дьыл±ам миэнэ“ эссе романы дириэтэн ырытыгы, чинчийи.	1	Билбит билиини, саныыр санааны саабылаан кэпсэти		13,05	
64		Репрессия саха литературатыгар ыар охсуута, содула.	1	Репрессия саха литературата тыгар ыар охсуутун, содулун билигиннэри.	Чинчийэр, ырытар, т±м±кт±м±р.	17,05	
65		Түмүктүүр үлэ.	1	Билбит билиини, саныыр санааны саабылаан кэпсэти	Т±м±г± сылыктаагын	20,05	
66		Олохтоох суруйааччылар.	1	Суруйааччыны билии, уратытын, айымньыларын араары	Чинчийэр, ырытар, т±м±кт±м±р.	24,05	

67		Сыллааы хатылаагын.	1	Суруйааччыны билии, уратытын, айымныларын араары	Чинчийэр, ырытар, тмдктдд.	27,05	
68		Сыллааы хатылаагын	1		Чинчийэр, ырытар, тмдктдд.	31,05	